

Turvakeskustelu lapsen turvan ja turvataitojen vahvistamiseksi

Kaija Lajunen, Pirjo Lahtinen ja Tuija Valkonen

Mitä turvakeskustelu on

Turvakeskustelu on perhe- ja verkostokeskeinen turvaan ja turvataitoihin keskittyvä, monialaiseen yhteistyöhön perustuva ja lapsen ja perheen osallisuutta korostava työskentelymalli. Se sopii tilanteisiin, joissa lapsi on altistunut haavoittaville kokemuksille (esimerkiksi henkinen, fyysinen ja seksuaalinen kaltoinkohtelu, hoidon laiminlyönti, ahdistelu ja häirintä) tai joissa sellaisesta on huolta tai epäilyä. Turvakeskustelulla pyritään edistämään lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia ja jatkossa suojaamaan lasta haavoittavilta kokemuksilta. Turvakeskustelun avulla pyritään tiivistämään lapsen ympärillä olevaa aikuisten turvaverkkoa ja lisäämään sen valppautta ja voimavaroja. Osana turvakeskustelua huolehditaan siitä, että myös lapsi itse saa tietoa oikeudestaan elää turvassa ja opastusta turvataitoihin, joiden avulla hän jatkossa mahdollisesti voisi välttyä joutumasta turvallisuutta uhkaaviin tilanteisiin tai niihin joutuessaan osaisi toimia itseään ja koskemattomuuttaan suojellen sekä apua hakien.

Turvakeskustelun näkökulma on ennaltaehkäisevä, voimavaraistumiseen ja selviytymisen edistämiseen pyrkivä. Turvakeskustelun tarkoituksena ei ole tutkia, onko kaltoinkohtelua tapahtunut vai ei. Mahdollisen rikoksen selvittäminen on rinnakkainen ja erillinen prosessi, joka ei yksistään riitä turvaamaan lapsen tilannetta. Turvakeskustelu sopii hyvin tilanteisiin, joissa lapsen kertoman tai oireilun vuoksi on epäilyä lapsen rajojen rikkomisesta tai muista lasta haavoittavista kokemuksista, mutta joissa tutkimuksellista näyttöä ei ole. Lapsen ja perheen hyväksi tulee työskennellä vaikka varmuutta tapahtuneista ei saataisikaan tai vaikka niistä olisi erilaisia näkemyksiä. Lapsen kannalta katsottuna tärkeintä on turvan ja koskemattomuuden vahvistuminen jatkossa. Turvakeskustelu voi olla osa lastensuojelullista prosessia. Se voi olla myös osana lapsen ja perheen terapiaa ja kuntoutusta, luoden sille hyvän pohjan.

Turvakeskustelu sopii monenlaisiin huolen harmaalla vyöhykkeellä olevan ja suuren huolen tilanteisiin (Eriksson & Arnkil 2012). Se sopii esimerkiksi tilanteeseen, jossa eron jälkeen toisella vanhemmalla on huolta lapsen ja toisen vanhemman tapaamisten turvallisuudesta. Tarve turvakeskustelulle voi tulla myös lapsen omasta riskialttiista käyttäytymisestä esimerkiksi netissä. Lapsi, jonka rajoja on rikottu, voi olla alttiina oman rajoja rikkovan käyttäytymisensäkin vuoksi uusille kaltoinkohtelukokemuksille tai alttiina rikkomaan toisten rajoja ja koskemattomuutta. Tällöin hän voi tarvita aikuisten tehostettua valvontaa ja turvataitokasvatusta.

Turvakeskustelun keskiössä on mm:

- Miten suojella lasta, että hän ei jatkossa tulisi seksuaalisesti hyväksikäytetyksi tai muutoin kaltoinkohdeksi?

- Miten lapsen turvaverkkoa ja aikuisten tukea tiivistetään?
- Miten lapsi oppii kohtelevaan itseään hyvin ja arvostavasti?
- Miten lapsi oppii kunnioittamaan omaa ja toisen koskemattomuutta?
- Kenen kanssa lapsi oppii turvataitoja ja itsensä puolustamista?

Turvakeskustelun työmallia on kehitetty laajassa moniammatillisessa yhteistyössä Keski-Suomessa 2000-luvulla tukholmalaisen perheterapeutin, Paula Heljestrandin, innoittamana (Lajunen, Heljestrand & Heikkinen 2005) ja vuosina 2012–2014 osana STM:n rahoittamaa terveyden edistämiseen tähtäävää Tunne- ja turvataidot osaamiseksi -hanketta.

Turvakeskustelu käytännössä

Turvakeskustelua voidaan käydä spontaanisti lapsen ja perheen kohtaamisissa silloin, kun huoli lapsen turvallisuudesta, rajojen rikkomisesta tai hoivan riittävydestä on tullut esille. Turvakeskustelua voidaan käydä myös suunnitelmallisesti yhteistyössä perheen kanssa sitä valmistellen. Aloitteen tekijöinä voivat olla ne henkilöt, jotka ovat havainneet turvan luomisen tarvetta. Turvakeskusteluun kootaan lapsen arjessa mukana olevia ja kyseisessä tilanteessa lapsen turvallisuuden kannalta oleellisia ihmisiä perheestä, suvusta, koulusta tai päivähoidosta. Tällaisia henkilöitä voivat olla myös lapsen ja perheen tukeen, kuntoutukseen tai terapiaan osallistuvat ammattilaiset. Turvakeskustelua voidaan käydä eri kokoonpanoilla tarpeen mukaan. Turvakeskustelua suunnitellaan lapsen ja hänen huoltajansa kanssa, autonomiaa ja toimijuutta kunnioittaen: Ketä olisi hyvä olla paikalla? Mitä lapsen tai perheen aikaisemmista kokemuksista kunkin olisi tarpeen tietää ja mitä ei? Mistä olisi tärkeää puhua ja mistä sopia? Mistä lapselle tai perheelle olisi apua? Olisiko lapsi ikänsä ja kehitystasonsa puolesta ja tilanne huomioon ottaen mukana osan aikaa tai koko ajan? Joka tapauksessa lapsi pidetään osallisena omassa asiassaan kuuntelemalla hänen ajatuksiaan siitä, mikä hänen mielestään olisi tärkeää, mistä aikuisten pitäisi puhua tai sopia ja mikä häntä turvakeskustelussa mahdollisesti pelottaa tai ahdistaa. Lapsi pidetään myös tietoisena siitä, millä lailla aikuiset pyrkivät häntä auttamaan ja mitä hänen turvaansa vahvistavia sopimuksia he ovat tehneet.

Turvakeskustelussa paikannetaan ne tilanteet, joissa lapsen hyvä hoito ja turvallisuus on uhattuna ja pohditaan, miten lasta voitaisiin niissä suojata, millaista aikuisten tukea, valvontaa, puuttumista tai opastusta lapsi niissä tarvitsee ja mistä asioista aikuisten pitää sopia. Keskustelussa pyritään myös mahdollisimman konkreettisesti puhumaan siitä, mikä mahdollisten haavoittavien kokemusten aiheuttama tuen tarve lapsella on tai mitkä hänen ikään liittyvät ja kehitystason mukaiset tarpeensa ovat. On tärkeää, että luodaan sellainen tila, jossa lapsen, huoltajien, perheen ja tämän verkoston resurssit ja voimavarat tulevat nähdyiksi ja määriteltyiksi. Tällainen ratkaisu- ja voimavarakeskeinen lähestymistapa, jossa huolen puheeksi ottamisen rinnalla keskustelussa tuodaan esille onnistumisia nykyisyydessä tai menneisyydessä,

pientäkin hyvää muutosta, hyviä pyrkimyksiä ja lapsen hyvää elämää edistäviä arvoja, luo lapsen verkostoon toiveikkuutta ja yhteistyöhön arvostusta ja luottamusta.

Kriisinäkökulma turvakeskustelussa

Turvan varmistamisen rinnalla kriisinäkökulman mielessä pitäminen on tärkeää. Lapsen seksuaalisen tai muun kaltoinkohtelu epäilyn esille tulo on kaikille osapuolille kriisi, joka herättää monenlaisia ristiriitaisia ja vaikeita tunteita, huolta, hämmennystä ja kysymyksiä. Tilan antaminen näille kysymyksille ja kaikille tunteille, tiedon saaminen kriiseihin liittyvistä normaaleista reaktioista sekä tilanteen jäsentäminen yhdessä ammattilaisten kanssa keskustellen luo sisäistä turvaa. Lapsen toipuminen on yhteydessä siihen, kuinka lapsen läheiset ihmiset selviävät ja saavat apua epäilyn esille tuloon liittyvässä kriisissä. Huoltajan ja muiden lähiaikuisten välitön tukeminen ehkäisee epäilyn esille tulemiseen liittyvää traumatisoitumista ja edistää lapsen ja perheen turvallisen ja sujuvan arjen jatkumista tai siihen pääsemistä (Cohen, Mannarino, Deblinger, 2006).

Lapsen huoltajien kohtaaminen vastuullisina vanhempina

Mikäli lapsen haavoittavat kokemukset liittyvät huoltajien tekemiseen tai tekemättä jättämiseen, heidät pyritään mahdollisuuksien mukaan kohtaamaan vastuullisina vanhempina ja osana lapsen turvaverkkoa. On syytä painottaa, että turvakeskustelussa ei pyritä etsimään syyllisiä eikä selvittämään sitä, mitä on tapahtunut, vaan huolehtimaan siitä, että lapsen liittyvät huolet tulevaisuudessa vähenisivät: ”Me emme varmuudella voi tietää, mitä on tapahtunut. Kuinka voisit osoittaa lapsellesi/lastensuojelun sosiaalityöntekijälle/ toiselle huoltajalle, että tulevaisuudessa lapsesi on turvassa ja että uusia sinuun kohdistuneita epäilyjä ei enää tule?”

Usein on hyödyllistä selvittää rajoja – mikä on oikein ja mikä väärin, mikä on sopivaa ja mikä ei – sekä sitä, mitä lapsi aikuiselta tarvitsee. Tällaiset asiat voivat olla epäselviä perheessä, mikäli vanhemmilla itseltään puuttuu kokemus hoivattuna olemisesta tai mikäli heidän omissa lähtöperheissään esimerkiksi seksuaalisen tai fyysisen väkivallan seurauksena yksityisyyden rajat ovat hämärtyneet.

On hyvä puhua riittävän konkreettisella tasolla niistä merkeistä, joista voidaan päätellä lapsen olevan turvassa ja asioiden menevän parempaan suuntaan. Toisaalta on hyvä puhua myös niistä merkeistä ja oireista, jotka herättäisivät huolen uudelleen. On tärkeää päästä yhteisymmärrykseen siitä, että lapsella on oikeus puhua huolistaan ja murheistaan ja sopia siitä, ketkä ovat lapsen luottohenkilöitä.

Turvakeskustelun ajoitus akuuteissa tilanteissa

Akuuteissa tilanteissa, joissa on lastensuojelullista huolta ja joissa on tehty tai tehdään ilmoitus poliisille, turvakeskustelun ajoituksesta on syytä neuvotella eri viranomaisten välillä. Lasten ja perheiden parissa

työskentelevillä ammattilaisilla on ollut epäselvyyttä, missä vaiheessa perheelle ja lapselle voi tarjota tukea. Turvan varmistamisessa, turvakeskustelun käymisessä ja kriisiavun tarjoamisessa ei kuitenkaan ole syytä jäädä odottamaan usein pitkäksi venyvän oikeudenkäynnin alkamista tai sen lopputuloksia. Lapsen ensimmäinen poliisikuulustelu tai oikeuspsykologinen haastattelu pitää pyrkiä järjestämään viipymättä, jotta lapsi ja hänen lähipiirinsä saavat tarvittavan avun nopeasti ja ilman huolta esitutinnan häiriintymisestä. Hoitotahon, lastensuojelun ja poliisin välinen mutkaton yhteistyö takaa niin esitutinnan häiriöttömän suorittamisen kuin lapsen ja perheen tarpeenmukaisen tukemisen ilman tarpeettomia viivytyksiä. Lapsen etu on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti ensisijainen. Mikäli lapsi yksin tai perheensä kanssa tarvitsee välitöntä tukea, on sitä hänelle annettava. Sujuvassa viranomaisten yhteistyössä myös hoitava taho on aktiivinen ja tuo tarvittaessa havaitsemansa lapsen ja perheen tuen tarpeen ja sen ajoitukseen liittyvät mahdolliset huolet tiedoksi ja keskusteluun poliisin ja lastensuojelun kanssa. Jos lapsi ei vielä ole käynyt **ensimmäisessä** poliisikuulustelussa tai oikeuspsykologisessa haastattelussa, lapselta ei tällöin aktiivisesti kysellä tapahtuneesta, mutta ollaan valmiita vastaanottamaan lapsen kysymykset, tunteet ja reaktiot. Jos lapsi itse spontaanisti kertoo tapahtuneista, häntä kuunnellaan myötäeläen ja rohkaisten sekä lapsen kertoma kirjaten. Tapahtumien kulun selvittäminen on poliisin tehtävä. Muiden lasten ja perheiden parissa työskentelevien ammattilaisten tehtävä on olla rinnalla kulkijana kriisissä ja turvan luomisessa.

Hyödyllisiä kysymyksiä turvakeskusteluun

- Miten voidaan varmistaa, että lapsi jatkossa on turvassa ja saa tarvitsemansa huolenpidon?
- Mitä kukin lapsen verkostossa oleva voisi tehdä, jotta esille tulleet huolet vähentyisivät?
- Millaista aikuisten puuttumista tai valvontaa tarvitaan?
- Mitä vastuuta lapsen kaltoinkohtelija/kaltoinkohtelijaksi epäilty ottaa lapsen suojelusta?
- Mitä lastensuojelullisia toimenpiteitä tarvitaan lapsen turvan varmistamiseksi?
- Mistä konkreeteista merkeistä voidaan päätellä, että lapsi ei ainakaan enää ole kaltoinkohtelun kohteena ja saa tarvitsemaansa ja riittävää hoitoa?
- Mistä konkreeteista merkeistä voidaan päätellä, että asiat menevät parempaan suuntaan?
- Mitkä konkreetit merkit tai oireet herättäisivät huolen uudelleen?
- Rajojen selkiyttäminen
 - o Millainen koskettaminen tai rakkauden osoittaminen on sopivaa ja millainen ei?
 - o Miten lapsi itse voi lähestyä toista?
- Mitkä asiat tukevat lapsen ja perheen hyvinvointia?
- Millaisia taitoja, onnistumisia ja voimavaroja lapsella, perheellä ja verkostolla on?
- Millaista tukea kukakin tarvitsee?

- Millaisia myönteisiä kasvatukseen keinoja lapsen ohjaamiseen voisi löytyä ja miten huoltajat niissä voisivat harjaantua?
- Mitä tukea sisarukset tarvitsevat?
- Keiden lapsi voi turvautua? Kuka on lapsen luottoaikuinen?
- Kenen kanssa lapsi oppii ja harjoittelee tunne- ja turvataitoja?
- Kuka lapsen kanssa keskustelee turvakeskustelun sisällöstä?
- Mitä sovitaan seurannasta?

Turvakeskustelun lopussa

Turvakeskustelun lopuksi kootaan yhteen tehdyt sopimukset ja sovitaan, miten yhteistyötä lapsen parhaaksi jatketaan ja miten tilannetta yhdessä seurataan. Turvakeskustelun hyödyllisyyttä arvioidaan kunkin mukana olleen näkökulmasta: Mikä oli tärkeää ja mikä vähemmän tärkeää? Mikä jäi kesken tai kokonaan vaille huomiota? Mitä kunkin huolelle on tapahtunut? Vähenevätkö ne vai lisääntyivät? On myös tärkeää antaa mahdollisuus purkaa tilanteeseen ja keskusteluun liittyviä tunteita ja sitä, millä mielellä kukin tilanteesta lähtee ja mitä tapahtuu tämän jälkeen? Muutokset tapahtuvat usein hitaasti ja taantumiakin voi tapahtua. Pitkäjännitteisyyttä ja yhteistyötä tarvitaan jatkossakin.

Lapsen omien turvataitojen vahvistaminen – ohjeita lapsen lähiaikuisille

Jos lasta on käytetty seksuaalisesti hyväksi tai pahoinpidelty tai on epäily sellaisesta, on tärkeää, että myös lapsi saa opastusta siihen, miten hän itse voi pitää huolta itsestään ja suojata koskemattomuuttaan. Hänen selviytymiskeinojaan ja neuvokkuuttaan vahvistetaan turvallisuutta uhkaavien tilanteiden varalle. Tarkoituksena ei ole, että vastuu lapsen turvallisuudesta säilytettäisiin lapselle itselleen. Lapsi, jonka yksityisyyden rajoja on rikottu, tarvitsee erityisen paljon vahvistusta ja harjoittelua rajojen kunnioittamiseen ja tietoa oikeudestaan fyysiseen koskemattomuuteen ja turvallisen aikuisen saatavilla oloon. Turvataitoja voidaan harjoitella perhekohtaisesti tai myös lapsiryhmässä.

- Vahvista lapsen turvataitoja ja selviytymistä erilaisissa vaaran paikoissa kuten kiusaamisen, alistamisen, väkivallan, houkuttelun ja seksuaalisen hyväksikäytön ja ahdistelun tilanteissa
- Kiitä ja kehu lasta siitä, mitä hän on tehnyt hyvin itsensä suojelemiseksi ja avun pyytämiseksi
- Anna lapselle tietoa hänen oikeudestaan turvalliseen elämään, hänen oikeudestaan
 - o oman kehon itsemääräämiseen ja fyysiseen koskemattomuuteen
 - o tukeen ja turvallisten aikuisten saatavilla oloon
 - o kunnioittavaan kohteluun ja hyvään elämään
 - o olemassa oloon ja rakastettuna olemiseen

- Mieti hänen kanssaan, miten hän voisi toimia vaaran paikoissa
- Harjoitelkaa tilanteissa toimimista esim. näytellen tai leikkien nukkien ja symbolien avulla
- Kerratkaa turvaohjeita: 1) Sano Ei, 2) Lähde pois, 3) Kerro turvalliselle aikuiselle
- Muita hyödyllisiä ja harjoiteltavia itsestä huolen pitämisen taitoja ovat mm.
 - o Sopimattomista ehdotuksista kieltäytyminen
 - o Omien tarpeiden ja oman tahdon selkeä ilmaiseminen
 - o Rajojen laittaminen sanallisesti (esim. kovan äänen käyttö) tai fyysisesti (pois työntäminen, käden eteen laittaminen)
 - o Uhkaavasta tilanteesta pois lähteminen
 - o Mitätöivistä, vähättelevistä ja loukkaavista määrittelyistä irrottautuminen
 - o Avun pyytäminen ja luotettavaan aikuiseen turvautuminen

(Lahtinen, Ristimäki & Oikari 2014, Aaltonen 2012, Lajunen & al 2005, Helama 2005, Laiho et al 2011)

Lähteet

Eriksson, E. & Arnkil, T.E. 2012. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. 8. painos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes), 25.

Lajunen, K. Heljestrand, P. & Heikkinen, A. 2005. Suojakeskustelu lapsen suojaamiseksi seksuaaliselta väkivallalta. Teoksessa Turvataitoja lapsille. K. Lajunen, M. Andell, L. Jalava, K. Kemppainen, M. Pakkanen & M. Ylenius-Lehtonen. Stakes, 219-223.

Aaltonen, J. 2012. Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn. THL (www.thl.fi).

Cohen, J., Mannarino, A.P., Deblinger, E. (2006). Treating Trauma and Traumatic Grief in Children and Adolescents. New York: The Guilford Press.

Helama, S. 2005. Pidän huolta itsestäni. Opas erityisryhmien käyttöön. Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto.

Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005. Turvataitoja lapsille. Stakes.

Laiho, M., Lampinen, K., Porras, K., Kivinen, T., Aunio, M., Vuento, M., Holmberg, Y. & Takkunen, H. 2011. Suojele minua kaikelta. Tietoa internetin ja digitaalisen median osuudesta lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön lasten kanssa ja heidän hyväkseen toimiville ammattilaisille (www.pelastakaalapset.fi).

Lahtinen, P., Ristimäki, E. & Oikari, H. 2014. Tunne- ja turvataitokasvatuksen nettimateriaali. Onerva Mäen koulu. www.jamk.fi/tuta.